

JANI SINOKKI

Aistimukset ja interaktionismi

Mielen ja ruumiin vuorovaikutus

Descartesin ontologiassa

Kuten John Cottingham on huomauttanut, Descartesin filosofiaa leimaa halu ”luokitella kaikki inhimilliset määreemme joko ajattelun tai ulotteisuuden modifikaatioiksi”. Toisaalta Descartesin keskeisen väitteen mukaan ”aistikokemuksemme ei yksiselitteisesti kuulu kumpaankaan luokkaan”.¹ Näkemysten välillä on voimakas jännite: aistimukset edellyttävät mielen ja ulotteisen ruumiin välistä vuorovaikutusta, joka taas vaikuttaa tiukan dualismin näkökulmasta käsittämättömältä. Bernard Williamsin mukaan tätä voidaan pitää ”kartesiolaisen interaktionismin skandaalina”². Jännite saattaa kuitenkin hellittää, kun ajattelun ja ulotteisuuden suhdetta tarkastellaan Descartesin aistimusten luonnetta koskevien näkemysten valossa.

Descartesin ontologian perusajatus on, että kaikki oleva jakautuu kahteen luokkaan: ajatteluun ja ulotteisuuteen³. Ajattelu ja ulotteisuus ovat itsenäiseen olemassaoloon kykenevien olioiden, substanssien, perustavia ominaisuuksia eli attribuutteja, jotka määrittelevät substansseja. Substansseilla on välttämättä jompikumpi attribuuteista, mutta ei ole mahdollista, että substanssilla olisi molemmat attribuutit.⁴ Tämä näkemys muodostaa Descartesin substanssidualismiksi kutsutun metafysiikan ytimen. Substanssien ei-perustavia ominaisuuksia Descartes kutsuu puolestaan moduksiksi (engl. *mode*; lat. *modus*). Substanssin attribuutti määrää myös sen modusten luonteen. Attribuutit muodostavat kategorisen eron substanssien välille, koska ulotteisuuden attribuutin kanssa yhteensopivat modukset ovat yhteensopimattomia ajattelun attribuutin kanssa ja päinvastoin.⁵

Tutkijoiden keskuudessa vallitsee yksimielisyys siitä, että ajattelevat mielet ovat Descartesin mukaan yksittäisiä substansseja, joilla on ajattelun attribuutti ja joiden moduksia ajatukset tai ideat ovat. Lähes kaikki muu Descartesin dualismissa on kuitenkin tulkinnanvaraista. Epäselvää on esimerkiksi se, muodostaako ulotteisuus yhden valtavan substanssin, jonka moduksia yksittäiset materiaaliset kappaleet ovat, vai ovatko jotkin kappaleet (esimerkiksi submikroskooppiset tai havaittavat objektit) omia erillisiä substanssejaan.

Descartesin mukaan ihmiset ovat olioita, jotka koostuvat sekä mielestä että ruumiista. Ihmiset ovat siis kahden substanssin yhdistelmiä. Juuri tämä mieli-ruumis-yhteys on dualismille erityisen ongelmallinen. Bernard Williamsin ”skandaaliksi” kutsuma ongelma Descartesin filosofassa koskee olevaisen luokat ylittävän vuorovaikutuksen (*cross category interaction*) eli inter-

aktion mahdollisuutta⁶. Koska ajattelevat ja ulotteiset oliot eivät jaa mitään ominaisuuksia (attribuutteja tai moduksia) keskenään, niiden väliset syy-seuraussuhteet näyttävät käsittämättömiltä. Miten esimerkiksi ulotteeton kappale, kuten mieli, kykenisi liikuttamaan ulotteista kappaletta, kun ainoa kartesiolaisen fysiikan sallima liikuttamisen tapa edellyttää pintojen kosketusta?⁷

Lähestyn tätä filosofissa hyvin tunnettua problematiikkaa tarkastelemalla Descartesin aistimusten luonnetta koskevia oletuksia. Näkökulmaa muuttamalla on toivottavasti mahdollista myös valaista Descartesin mieli-ruumis-dualismin luonnetta. Näyttää nimittäin siltä, että monet tulkinnot painottavat liikaa hänen dualismiaan, minkä vuoksi ne eivät kykene ottamaan huomioon Descartesin johdonmukaisesti kannattamaa, hyvin epä-dualistista näkemystä aistimusten luonteesta: Descartesin mukaan aistimuksia ei voida palauttaa yksin kumpaankaan substanssiin, mieleen tai ruumiiseen.

Aistimusten luonne

Margaret Wilsonin mukaan on eri asia sanoa, että aistimukset ovat mielen tapa olla liittyneenä ruumiiseen, kuin todeta, että aistimuksia on olemassa, *koska* mieli on liittynyt ruumiiseen⁸. Ensimmäinen väite on mahdollinen, mutta köyhä, selitys mielen ja ruumiin vuorovaikutukselle: mielen ja ruumiin vuorovaikutus *on yhtä kuin* aistiminen. Jälkimmäinen puolestaan on vahva metafyyminen näkemys, joka selittää aistimusten olemassaoloa vetoamalla mielen ja ruumiin yhteenliittymiseen: aistimuksia on olemassa ylipäätään vain siksi, että ruumiista erillinen mieli on yhdistynyt ihmisruumiiseen.

Kuten Wilson huomioi, jälkimmäinen on Descartesin näkemys⁹. Descartes toteaa, että ellei mielemme olisi ”hyvin kiinteässä yhteydessä ja ikään kuin sekoittu-

”Mieli on todella yhteenliittynyt ruumiin kanssa eikä pelkkä irrallinen tarkastelija, kuten merimies on laivassaan.”

neena yhdeksi kokonaisuudeksi” ruumiimme kanssa, ei meillä olisi aistimuksia lainkaan¹⁰. Hän selittää:

”Muutoin nimittäin minä, joka olen pelkästään ajatteleva olio, en ruumiin loukkaantuessa aistisi sen vuoksi kipua, vaan havaitsisin tämän vamman puhtaalla ymmärryksellä, kuten merimies havaitsee näkemällä, jos jokin kohta laivassa rikkoutuu, ja kun ruumis tarvitsee ruokaa tai juomaa, ymmärtäisin selväpiirteisesti nimenomaan tämän, eikä minulla olisi epämääräisiä nälän ja janon aistimuksia.”¹¹

Descartes vetoaa aistimusten luonteeseen selittäessään mielen ja ruumiin yhteenliittymistä. Aistimukset ovat todisteita siitä, että mieli on todella yhteenliittynyt ruumiin kanssa eikä pelkkä irrallinen tarkastelija, kuten merimies on laivassaan. Mielen ja ruumiin suhde on erityinen juuri siksi, että aistimukset ja ruumiin tunteukset syntyvät niiden likeisen ”yhteen kietoutumisen” vuoksi.

Wilson löytää Descartesin töistä kaksi erillistä näkemystä mieli–ruumis-vuorovaikutuksesta. Hän nimittää niitä ”luonnollisen asettamisen teoriaksi” (*natural institution theory*) ja ”kanssaulotteisuusteoriaksi” (*co-extension theory*)¹². Luonnollisen asettamisen teorian mukaan mielen ja ruumiin välillä vallitsee säännönmukainen vastaavuus eli korrespondenssi, jonka Jumala on sääntänyt. Kanssaulotteisuusteoria on puolestaan näkemys, jota Descartes puolustaa erityisesti kirjeenvaihdossaan Prinsessa Elisabethin kanssa. Sen mukaan mieli–ruumis-yhteenliittymän näkökulmasta mielen voidaan ajatella olevan kanssaulotteinen ruumiin kanssa. Wilson pitää kanssaulotteisuusteoriaa auttamattoman epäselvänä:

miten ei-ulotteinen mieli voisi olla kanssaulotteinen ruumin kanssa muuten kuin metaforisessa mielessä? Wilsonin mukaan kanssaulotteisuusteoriasta kiinnipitäminen edellyttäisi viime kädessä ristiriidan lain hylkäämistä, mikä riittää tekemään siitä toivottaman sekavan. Tästä syystä Wilson päätyy kannattamaan luonnollisen asettamisen teoriaa parhaana tulkintana Descartesista, mutta pitää kuitenkin myös tätä teoriaa lopulta epäonnistuneena¹³.

Wilsonin kannattaman luonnollisen asettamisen teorian mukaan mielen ja ruumiintilojen välillä nimenomaisesti vallitsee Jumalan säätämä korrespondenssi. Kuten Wilson itsekin huomauttaa, tämän korrespondenssinäkemyksen valossa mielen ja ruumiin vuorovaikutus on *ad hoc* -luonteista, Jumalan mielivaltaisesta päätöksestä riippuvainen korrelaatio. Se jättää mieli–ruumis-yhteyden lopulta mysteeriseksi vastaavuudeksi mielessä olevan aisti-idean ja ruumiillisen aistiprosessin välillä.¹⁴ Tämä lopputulos ei kuitenkaan näytä sopivan yhteen sen kanssa, mitä Descartes sanoo aistimuksista.

Filosofian periaatteissa Descartes kirjoittaa:

”Koemme itsessämme vielä muutakin, mitä ei pidä liittää yksin mieleen eikä yksin aineeseen; ne ovat peräisin, niin kuin osoitetaan omalla paikallaan myöhemmin, mielemme ja aineen tiukasta ja hyvin läheisestä yhdistymisestä. Tällaisia ovat nälkä, jano ja muut sellaiset halut, ja myös liikutukset, eli sielun tunteet, jotka eivät ole pelkkää ajattelua. Niitä ovat esimerkiksi vihan, iloisuuden, surun ja rakkauden liikutukset, ja niin edelleen. Ryhmään kuuluvat myös kaikki aistimukset, kuten kipu, nautinto, valo ja väri, ääni, tuoksu, maku, lämpö, kovuus ja muut tuntoaistilla aistittavat ominaisuudet.”¹⁵

On epäselvää, mitä ”liittäminen” mieleen tai aineeseen tässä yhteydessä täsmällisesti tarkoittaa. Kuitenkin Descartes näyttää väittävän, etteivät aistimukset (halujen ja tunteiden ohella) palaudu yksin kumpaankaan, mieleen tai ruumiiseen. Hän siis vaikuttaa esittävän, että aistimukset ovat olemassaolonsa velkaa juuri mielen ja ruumiin yhdistymiselle. Descartes esittää myös *Sielun liikutusten* alussa erikoisen näkemyksen, joka tukee tätä tulkintaa vahvasti: hän toteaa, että ruumiin aktio ja mielen passio ”on *yksi ja sama asia*, jolla on kaksi nimeä, koska se voidaan liittää kahteen eri kohteeseen” (kursiivi lisätty)¹⁶. Näin ollen on syytä olettaa Descartesin harmitun metafysisen kannan olevan, että aistimukset ovat ontologisesti hyvin erityisiä eivätkä palaudu yksin kumpaankaan mieleen tai ruumiiseen. Jos näin on, näyttää Wilsonin tulkinta olevan ”liian dualistinen”.

On tärkeää huomata, että Wilsonin tulkinnan mukaan Descartesin metafysiikassa aistimukset eivät ole yksinkertaisia vaan kahden erillisen komponentin, ajattelun ja ulotteisuuden, yhdistelmiä. Jos aistimukset olisivat tällaisia yhdistelmiä, ne koostuisivat yksinkertaisemmista alkeisosista – aistinideasta ja ruumiin tilasta – jotka puolestaan olisivat kumpikin tahoillaan palautettavissa yksin mieleen tai yksin ruumiiseen. Pelkkä mielen ja ruumiin *ad hoc* -vastaavuus ei näin ollen näytä mahdollistavan Descartesin aistimusten luonnetta koskevan näkemyksen vakavasti ottamista. Sama ongelma itse asiassa vaivaa myös monia uudempia tulkintoja, joista käsitelen lyhyesti vain yhtä ennen varsinaisen ongelman täsmentämistä¹⁷.

Deborah Brownin ehdotuksen mukaan erityisesti *Sielun liikutuksissa* Descartes käsittää aistimusten olevan yksinkertaisia sikäli, että aistimukseen ei ole mahdollista viitata erotellen niistä mieleen ja ruumiiseen kuuluvia osia, koska niiden luonteeseen aistimuksina kuuluu vuorovaikutus mielen ja ruumiin välillä. Aistimukset ovat kuitenkin yhdistelmiä sikäli, että ne muodostuvat kahdesta osasta, joista toinen on mielen modus ja toinen ruumiin.¹⁸ Brownin ajatus on pohjimmiltaan, että aistiminen muodostaa Descartesille eräänlaisen *toiminnallisen ykseyden* (Brown itse ei tosin käytä tällaista ilmaisua tässä yhteydessä). Koska tätä aistimusten funktiota mielestä ja ruumiista koostuvalle kokonaisuudelle ihmistoimijalle ei ole mahdollista palauttaa vain jompaankumpaan, mieleen tai ruumiiseen, on Descartesin väite aistimusten palautumattomuudesta Brownin mukaan perusteltu: toiminnallisesti katsoen aistimukset ovat yksi ja sama asia, jota voidaan tarkastella sekä ruumiin että mielen näkökulmista.

Brownin näkemys epäonnistuu kuitenkin siinä, että Wilsonin kannan tapaan se pitää aistimuksia ontologisesti kahden toisestaan erillisen komponentin yhdistelmänä (Brown on myös keskustelussa vahvistanut minulle tämän olevan oikea tulkinta hänen näkemyksestään). Brown saattaa kyllä tarjota oikeansuuntaisen tavan pyrkiä käsitteellistämään Descartesin käsitys aistimuksista toiminnallisena ykseytenä. Ontologisesti katsoen se ei silti onnistu valaisemaan kipeimmin vastausta vaativaa kysymystä aistimuksen toiminnallisesta

ykseydestä, johon Brownin selitys nojaa. Miten aistimuksen mielellinen ja ruumiillinen osa oikein voivat muodostaa tämän toiminnallisen ykseyden Descartesin dualismissa?

Aistimukset ja interaktio

Descartesin mukaan aistimuksia on olemassa, koska ihmismieli on liittyneenä ruumiiseen. Edellä tarkasteltujen näkemysten ongelma on siinä, että ne syystä tai toisesta alistavat aistimukset dualismille. Tämän takia Descartesin strategian seuraaminen ei ole mahdollista: jos aistimukset ovat ontologisesti yhdistelmiä sekä mieltä että ruumista, niiden osatekijät voidaan palauttaa aina joko mieleen tai ruumiiseen. Juuri tämä yhdistelmiin välttämättä liittyvä osien palautuminen *joko* mieleen *tai* ruumiiseen ei näytä olevan yhteensopiva Descartesin näkemyksen kanssa.

Kuten yllä todettiin, Descartesin mukaan haluja, sielun liikutuksia (eli tunteita) ja aistimuksia ”*ei pidä* liittää yksin mieleen eikä yksin aineeseen”. Ne *eivät* ole ”pelkkää ajattelua”. Ne ”*ovat peräisin* [...] mielemme ja aineen tiukasta ja hyvin läheisestä *yhdistymisestä*”¹⁹. Hän esittää, että aistimus on ”yksi ja sama asia”, jota voidaan tarkastella joko mielen tai ruumiin näkökulmasta. Descartes näyttää siis ajattelevan, että koko niin kutsuttu inhimillinen fenomenologia kuuluu jonkinlaiselle ”harmaalle alueelle” mielen ja ruumiin väli-
maastoon.

Voisiko mielen ja ruumiin vahvempi yhteenliittyminen pelkän säännönmukaisen korrelaatioon sijaan auttaa selittämään aistimusten (ja mahdollisesti koko inhimillisen fenomenologian) olemassaoloa ja luonnetta?

Yleisellä filosofisella tasolla seuraava huomio on tärkeä. Mielen ja ruumiin väliset todelliset syy-seuraussuhteet sallivasta interaktionismista seuraa loogisesti se, että jotkin (mahdolliset) oliot eivät ole luokiteltavissa kumpaankaan perustavista substanssiluokista. Kahden substanssin vuorovaikutuksen johdannaisena syntyy uusi ontologinen luokka. On syytä huomata, että tällaisen ”ontologisen harmaan alueen” syntyminen ei ole mitenkään ristiriidassa dualismin perusoletusten kanssa. Dualismi edellyttää vain, että perustavia olevaisen luokkia on kaksi. Mikään dualismissa ei estä ei-perustavan, johdannaisen olioluokan olemassaoloa.

Interaktionismin tuottamaa harmaata aluetta voidaan havainnollistaa pohtimalla, miten ilmausten ”mentaalinen” ja ”materiaalinen” negatiot pitää käsitellä. Tiukan dualismin mukaan ”ei-materiaalinen” tarkoittaa samaa kuin ”mentaalinen”. Interaktionismin näkökulmasta se kuitenkin tarkoittaa disjunktiota ”mentaalinen *tai* substanssien vuorovaikutuksesta riippuvainen”. Tämä ero on merkittävä, ja uskoakseni sen ohittaminen selittää ainakin osin vaikeuksia, joita Descartesin mieli–ruumis-vuorovaikutuksen selittäminen on tuottanut. Tiukka dualismi on pakotettu tarkastelemaan mielen ja ruumiin vuorovaikutusta aistihavainnossa ruumiin aiheuttamina seurausvaikutuksina mielessä, koska muita vaihtoehtoja ei näytä olevan.

”Miten vuorovaikutusriippuvaiset aistimukset sopivat Descartesin dualistiseen ontologiaan?”

Tiukan dualismin näkökulmasta aistimukset ovat siis välttämättä kahteen erilliseen substanssiin palautuvia yhdistelmiä, mikä taas saa vuorovaikutuksen vaikuttamaan selittämättömältä. Vuorovaikutusriippuvaisen harmaan alueen tunnustava interaktionismi sen sijaan olettaa vuorovaikutuksen olevan todellista. Sen takia interaktionismi ei ole pakotettu tiukan dualismin ongelmalliseen kahtiajakoon, ja se kykenee hyväksymään johdannaisten olioluokkien mahdollisuuden.

Descartes näyttää lähtökohtaisesti sitoutuvan mieli-ruumis-vuorovaikutuksen todellisuuteen²⁰. Vuorovaikutukseen sitoutumista ei tietystikään pidä sotkea kysymykseen siitä, onko Descartesilla lopulta rahkeita puolustaa tuon vuorovaikutuksen todellisuutta ja samalla pitäytyä metafysiikkansa perusoletuksissa. Olennaista tässä on ainoastaan se, että Descartes kehittää sellaista metafysisistä teoriaa, joka lähtökohdissaan olettaa kahden perustavan substanssin vuorovaikutuksen olevan sekä mahdollista että todellista.²¹

Edellisten huomioiden valossa Descartesin näkemys aistimusten palautumattomuudesta yksin mieleen tai ruumiiseen voidaan ymmärtää riippuvaisuutena siitä ontologisesti harmaasta alueesta, joka interaktionismista loogisesti seuraa. Aistimukset siis muodostavat oman ontologisen luokkansa, joka ei vuorovaikutusriippuvaisuutensa vuoksi palaudu yksin kumpaankaan perustavista substansseista.

Wilsonin näkemyksen ongelmallisuuden voidaan nyt nähdä seuraavan hänen sitoutumisestaan tiukkaan dualismiin: Wilson ajautuu pitämään mieli-ruumis-yhteyttä *ad hoc* -korrespondenssina, koska hän olettaa vuorovaikutuksen olevan välttämättä vain yhden substanssin toisessa tuottamia seurausvaikutuksia eikä

huomioi vuorovaikutusriippuvaisen olioluokan mahdollisuutta. Sen sijaan Brownin esittämä aistimusten toiminnallinen ykseys tulee hyvin ymmärrettäväksi, kun aistimukset nähdään omaksi vuorovaikutuksesta riippuvaiseksi olioluokakseen. Vuorovaikutusriippuvaisuuden huomioon ottaminen ei kuitenkaan ole yhteensopiva hänen ontologisen analyysinsa kanssa, jonka mukaan aistimukset ovat pohjimmiltaan vain kahden substanssin yhdistelmiä Wilsonin näkemyksen mukaisesti.²²

Aistimusten katsominen omaksi johdannaiseksi olioluokakseen vaikuttaa lupaavalta tulkintalinjalta, mutta tarvitsee silti lisäkehittelyä. Suurin ratkaisua vaativa ongelma on nyt se, miten vuorovaikutusriippuvaiset aistimukset itsessään sopivat Descartesin dualistiseen ontologiaan. Siinä missä jotkin tulkinnat vaikuttavan ongelmallisilta sitoutuessaan liian tiukkaan dualismiin, näyttää vuorovaikutusriippuvaisuus olevan syvässä jännitteessä juuri Descartesin dualismin kanssa. Omaksi olioluokakseen käsitettynä aistimukset eivät selvästikään ole substansseja, koska ne eivät kuulu yksin kumpaankaan substanssiluokkaan. Niiden on siis oltava moduksia. Koska modukset ovat aina jonkin substanssin moduksia, on kuitenkin kyettävä vastattava kysymykseen siitä, minkä substanssin moduksia aistimukset ovat.

Aistimukset ja dualismi

Aistimusten ontologista riippuvuutta mielen ja ruumiin vuorovaikutuksesta voidaan yrittää selvittää kahden varhaisemman tulkinnan avulla. John Cottingham on esittänyt, että aistimukset ovat Descartesille kolmannen substanssin, mieli-ruumis-yhteyden, ominaisuuksia.

Paul Hoffman puolestaan ehdottaa, että aistimukset ovat Descartesille ”siltamoduksia” (*straddling modes*) eli ominaisuuksia, jotka voivat kuulua kahdelle eri substanssille yhtä aikaa. Näiden ehdotusten tarkastelu auttaa sovittamaan aistimusten vuorovaikutusriippuvaisuuden Descartesin ontologiaan.

Cottingham on ehdottanut Descartesin dualismin hylkäämistä esittämällä, että tämä sitoutuu pikemmin trialismiin eli näkemykseen, jonka mukaan oleva koostuu kolmenlaisista perustavista substansseista. Cottinghamin mukaan ajattelevien ja ulotteisten olioiden lisäksi ihmiset, mieli–ruumis-yhdistelmät, ovat Descartesille perustavia oliota.²³ Tämä ehdotus auttaa sovittamaan aistimuksia koskevan epädualistisen näkemyksen Descartesin ontologiaan. Aistimukset ovat moduksia, jotka kuuluvat mieli–ruumis-yhdistelmälle, ihmisoliolle.

Cottinghamin kantaa on kritisoitu ymmärrettävästi erityisesti siksi, että se on selvästi ristiriidassa Descartesin dualismin kanssa. Tämän kritiikin läpikäyminen ei ole tässä yhteydessä tarpeen. Olennaista on huomata, että näkemys ei samasta syystä sovi yhteen aistimusten vuorovaikutusriippuvaisuuden kanssa. Aistimusten vuorovaikutusriippuvaisuudesta ei näytä voivan seurata, että aistimukset ovat kolmannen substanssin moduksia, koska ne nimenomaisesti ovat riippuvaisia vuorovaikutuksesta, jonka olemassaolo ilman molempia vuorovaikuttavia substansseja olisi mahdotonta. Kolmas substanssi olisi tarpeeton postulaatti.

Hoffmanin tulkinnessa aistimukset voivat ”siltamoduksina” kuulua samanaikaisesti kahdelle eriluontoiselle substanssille. Aistimukseen on mahdollista viitata sekä ruumiillisena että mielellisenä oliona, mutta tosiasiaa viittaamme vain yhteen ja samaan olioon (modukseen), joka kuuluu yhtä aikaa kahdelle eri substanssille. Modusta on siis mahdollista tarkastella kummankin ominaisuutena.²⁴

Hoffman perustaa kantansa Descartesin näkemykseen transsubstanciaatiosta²⁵. Descartesin selitys transsubstanciaation mahdollisuudelle nojaa tämän artikkelin kannalta olennaiseen käsitykseen, jonka mukaan kahden toisiaan koskettavan kappaleen keskenään jakama pinta voidaan käsittää molempien kappaleiden jakamaksi modukseksi. Descartes kirjoittaa ”Vastauksessa kuudensiin vastaväitteisiin”:

”[E]n kieltänyt, että pinta on kappaleen reuna; päinvastoin sitä voidaan erittäin hyvin sanoa sekä sisällä olevan että sisältävän kappaleen reunaksi, siinä mielessä jossa sanotaan, että kappaleet koskettavat, jos niiden reunat ovat yhdessä. Sillä kun kaksi kappaletta koskettaa toisiaan, niillä on yksi ja sama reuna, joka ei ole kummankaan osa, vaan sama modus molemmissa, ja se voi jopa säilyä, vaikka itse kappaleet otetaan pois[.]”²⁶

Koska Descartes selvästikin sallii saman moduksen kuuluvan kahdelle eri oliolle, Hoffmanin mukaan on luontevaa ajatella hänen tarkoittavan samaa kirjoittaessaan aistimusten palautumattomuudesta yksin kumpaankaan substanssiin. Tämä mahdollistaa myös mielen passion

ja ruumiin aktion samuutta koskevan näkemyksen ottamisen vakavasti ontologisenä eikä vain toiminnallisena ykseytenä.

Hoffmanin näkemystä ei ole kuitenkaan hyväksytty kovinkaan laajasti. Syy on mitä ilmeisimmin siinä, että Descartesin esimerkki koskee vain kahdelle erilliselle *ulotteiselle* kappaleelle kuuluvia siltamoduksia. Sen sijaan attribuuttien rajat ylittävät siltamoduksiset olisivat ilmeisessä jännitteessä Descartesin dualismin kanssa. Descartesin mukaan substanssin attribuutti määrää myös sen moduksien luonteen, joten ajattelun attribuutin alaan kuuluvat modukset eivät voi kuulua substanssille, jonka attribuutti on ulotteisuus ja päinvastoin²⁷. Mielen ja ruumiin jakamat siltamoduksiset kuuluisivat kahden eri attribuutin alaan, mikä vaikuttaa ensi silmäyksellä ongelmalliselta. Yllä käsitelty tiukan dualismin ja interaktionismin erottaminen auttaa kuitenkin hälventämään tätä ongelmaa.

Tiukka dualismi ei mahdollista Hoffmanin esittämien ulotteisia oliota koskevien esimerkkien yleistämistä mieli–ruumis-tapaukseen²⁸. Koska myös moduksien pitää sen mukaan olla joko ajattelun tai ulotteisuuden attribuutin alaan kuuluvia, eikä muita vaihtoehtoja ole, ovat kahden eriluontoisen substanssin jakamat siltamoduksiset mahdottomia. Kahden eri attribuutin alaan kuuluva modus olisi yksinkertaisesti käsittämätön ja ristiriidassa Descartesin dualismin kanssa.

Interaktionismi ei kuitenkaan kärsi tästä ongelmasta. Vuorovaikutusriippuvaisten olioiden luokka on luonnostaan riippuvainen substansseista, joilla on eri attribuutit, ja niiden todellisesta vuorovaikutuksesta. Niinpä nuo oliot riippuvat syntyjään molemmista attribuuteista. Tämän johdannaisen luonteensa vuoksi eriattribuuttisia substansseja yhdistävien siltamoduksien jännitteisyys dualismin kanssa häviää. Tämä tulkinta ei edellytä ihmisolioiden korottamista kolmansiksi substansseiksi eikä tässäkään suhteessa ole ristiriidassa Descartesin dualismin kanssa. Se myös selittää johdonmukaisesti aistimuksia, haluja ja tunteita käsittelevät ongelmalliset tekstikappaleet, joiden tarkoituksena on nimenomaan tehdä selväksi, että nuo oliot ovat erityistapauksia: niiden olemassaolo on selitettävissä vain mielen ja ruumiin likeisellä yhteensuhteisellä.

Lopuksi

Descartes näyttää pitävän aistimuksia, haluja ja tunteita erityisinä juuri siksi, että ne syntyvät mielen ja ruumiin likeisen yhteyden takia. Hän katsoo tämän olioluokan myös olemassaolollaan todistavan toisistaan erillisten mielen ja ruumiin yhteen kietoutumisen puolesta. Tämän Descartesin inhimilliselle fenomenologialle antaman erityisaseman vuoksi näyttää luonteelta ajatella, että aistimukset, halut ja tunteet ovat erityisiä myös ontologisesti.

Tässä artikkelissa tarkasteltiin mahdollisuutta sovitaa Descartesin näkemys aistimuksista ja hänen ontologinen dualisminsa yhteen. Esitetyn tulkinnan mukaan

aistimukset (sekä halut ja tunteet) muodostavat oman mielen ja ruumiin vuorovaikutuksesta riippuvaisen olioluokkansa. Substanssi–moodi-ontologian näkökulmasta tuo olioluokka on perustavien substanssien johdannainen, koska sitä ei voisi olla olemassa ilman kahden eriluontoisen substanssin todellista vuorovaikutusta. Tätä näkemystä verrattiin tiukkaan dualismiin, joka palauttaa mieli–ruumis-vuorovaikutuksen yhden

substanssin toisessa aiheuttamiin seurausvaikutuksiin. Näin ollen tiukka dualismi ei pysty suomaan aistimuksille sellaista ontologista erityisasemaa, jota Descartesin näkemys näyttää edellyttävän. Esitän lopuksi, että aistimusten käsittäminen vuorovaikutusriippuvaisiksi ja Paul Hoffmanin tulkinta aistimuksista siltamoduksina ovat yhteensopivia. Tämä tuo merkittävästi lisää uskottavuutta Hoffmanin näkemykselle²⁹.

Viitteet

- 1 Cottingham 1986, 132.
- 2 Williams 1978, 287.
- 3 *Teokset* III, 39; 55–58.
- 4 Sama, 56.
- 5 Sama, 56–57.
- 6 Tässä tarkoitettu vuorovaikutus on *kausaalista* eli perustuu syy-seuraussuhteeseen. Descartesin kausaaliteettikäsitteestä, ks. esim. Schmaltz 2008; Brown 2006, 135–140; Sinokki 2016, 96–101.
- 7 Prinsessa Elisabeth esitti ongelman tällaisessa muodossa Descartesille, jonka prinsessalle antama vastaus on tyydyttänyt vain harvoja lukijoita (ks. *Teokset* IV, 149–158). Descartes näyttää myöhemmin olleen sitä mieltä, että ongelman muotoileminen edellyttää oletusta luokat ylittävän vuorovaikutuksen mahdotto-
muudesta, joka perusteettomana olemuksena tekee koko kysymyksen tyhjäksi (ks. Descartes 1988, 2:275; Descartes 1983, 9A:213).
- 8 Wilson 1978, 211.
- 9 Vrt. Kenny 1968, 222.
- 10 *Teokset* II, 78.
- 11 Sama.
- 12 Wilson 1978, 207–220.
- 13 Sama, 218.
- 14 Sama, 219.
- 15 *Teokset* III, 54.
- 16 *Teokset* IV, 27–.
- 17 Kiitän anonymia arvioijaa hyödyllisistä kommentista koskien nykykeskustelun tarkastelua.
- 18 Brown 2006, 116–140.
- 19 Kursivoinnit lisätty.
- 20 Descartes esimerkiksi toteaa Elisabethille, että kaikki ihmissielua koskeva tieto riippuu kahdesta seikasta: ”Yksi on se, että se [sielu] ajattelee, ja toinen on se, että ruumiiseen yhdistyneenä sielu voi vaikuttaa ja saada vaikutuksia ruumiin kautta”. *Teokset* IV, 151.
- 21 Descartesin vastaus Gassendille kysymykseen mieli–ruumis-vuorovaikutuksen käsittämättömyydestä on myös valaiseva. Descartes kääntää todistamisen taakaan niille, jotka väittävät eri luontoisten substanssien vuorovaikutuksen

- olevan mahdotonta. Descartes 1988, 2:275; Descartes 1983, 9A:213.
- 22 Lilli Alanen (2003) on esittänyt, että Descartesin dualismi on puolustettavissa ainakin käsitteellisenä erotteluna. Yhtäältä Descartesin ehdottama vuorovaikutus mielen ja materian välillä näyttää ongelmalliselta, mutta toisaalta vaikuttaa yhtä käsittämättömältä, miten materiaalien olioiden, kuten atomien tai hermosolujen, pelkkä määrällinen lisääminen monimutkaisiksi yhdistelmiksi voisi edes periaatteessa tuottaa jotakin materiaista ”laadullisesti” eroavaa, kuten mielen tai tietoisuuden. Viimeksi mainitun ongelman valossa mielen ja ruumiin käsitteellinen erottelu näyttää hyvin perustellulta, vaikkei tästä voikaan vetää ontologisia johtopäätöksiä. Alanen ei itse puolusta Descartesin dualismia ontologian tasolla, vaan Wilsonin lailla hän katsoo sen ajautuvan ongelmiin. Tässä artikkelissa esitetty interaktionistinen tapa ymmärtää Descartesin dualismia saattaisi kuitenkin tarjota mahdollisuuden lisätä myös ontologinen taso Alasen tarkasteluun ja puolustaa mieli–ruumis-dualismia niin ikään ontologisenä erotteluna. Marleen Rozemond (1998, 172–213) puolestaan on ehdottanut, että aistimukset ovat tarkasti ottaen mentaalisia mutta aistimisen ajattelumuoto on ontologisesti riippuvainen ruumiista. Rozemondin näkemys kärsii sellaisenaan samasta tiukan dualismin ongelmasta kuin Brownin kanta, mutta uskoakseni interaktionismin avulla olisi mahdollista täydentää myös hänen näkemystään.
- 23 Cottingham 1986, 127–131.
- 24 Hoffman 1990.
- 25 Transsubstantiaatio on ehtoollisen asettamisessa tapahtuvaksi väitetty ihme, jossa leivän ja viinin substanssi korvautuvat Jeesuksen ruumiin ja veren substansseilla, vaikka havaittavat modukset säilyvät samoina.
- 26 *Teokset* II, 307–308.
- 27 *Teokset* III, 39; 56–57.
- 28 Ks. esim Brown 2006, 121–127.

- 29 Kiitän Olli Koistista kirjoitusta ja sen aihepiiriä koskevista keskusteluista sekä tämän lehden toimittajia ja kahta anonymia arvioijaa hyödyllisistä kommentista. Suomen kulttuurirahaston taloudellinen tuki on mahdollistanut tämän kirjoituksen työstämisen.

Kirjallisuus

- Alanen, Lilli, *Descartes's Concept of Mind*. Harvard University Press, Harvard 2003.
- Brown, Deborah, *Descartes and the Passionate Mind*. Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Cottingham, John, *Descartes*. Blackwell, Oxford 1986.
- Descartes, René, *Oeuvres De Descartes* 1–11. Toim. Charles Adam & Paul Tannery. Vrin, Paris 1983.
- Descartes, René, *The Philosophical Writings of Descartes* 1–3. Käänt. John Cottingham, Robert Stoothoff & Dugald Murdoch, osa 3 käänt. myös Anthony Kenny. Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Descartes, René, *Teokset* I–IV. Käänt. Tuomo Aho, Lilli Alanen, Sami Jansson, Timo Kaitaro, Martina Reuter, Markku Roinila & Mikko Yrjönsuuri. Gaudeamus, Helsinki 2001–2005.
- Hoffman, Paul, Cartesian Passions and Cartesian Dualism. *Pacific Philosophical Quarterly*. Vol. 71, No. 4, 1990, 310–333.
- Kenny, Anthony, *Descartes*. Random House, New York 1968.
- Rozemond, Marleen, *Descartes's Dualism*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1998.
- Schmaltz, Tad, M., *Descartes on Causation*. Oxford University Press, Oxford 2008.
- Sinokki, Jani, *Descartes' Metaphysics of Thinking*. Väit. Turun yliopisto, Turku 2016.
- Williams, Bernard, *Descartes. The Project of Pure Enquiry*. Penguin, London 1978.
- Wilson, Margaret Dauler, *Descartes*. Routledge & Kegan Paul, London 1978.